

Sæby Havn.

Ved C. Klitgaard.

(For Understøttelse til Arkivundersøgelser takkes
Carlsbergfondet.)

Sæby Havn var i ældre Tid ikke en Havn i egentlig Forstand, men Udløbet af Sæby Aa, paa hvis Sider der var sat Bolværker.

12. Decbr. 1559 fik Borgerskabet i Sæby kgl. Bevilning til, at Lensmanden paa Sæbygaard aarlig skulde anvise dem den sædvanlige Rishugst i Kronens Skov Aas (Skovaas?) til at vedligeholde Byens Havn med¹⁾, og heraf fremgaar formentlig, at der til Opfyldning ved Aaens Sider anvendtes Jord og Faskiner.

25. April 1562 udgik kgl. Missive til Jørgen Ugerup, der havde noget Krongods i Lyngsaa i Albæk Sogn og i Skæve Sogn i Forlening, om, at Borgerne i Sæby havde klaget over, at de havde taget stor Skade paa deres Havn, hvorfor de begærede Hjælp af Kongen med Tømmer. Lensmanden skulde skaffe dem saadant af sit Lens Skove og give dem Vindfælder og visnede Træer af Eg og Bøg, naar det kunde ske uden Skovskade²⁾.

9. Januar 1570 udstedte Borgmestrene Jørgen Jespersen og Mikkell Riber samt Raadmændene Mikkell

¹⁾ Kancelli Brb.

²⁾ a. St.

Bertelsen, Jens Klemmensen, Thomas Tordsen, Christen Guldsmed, Anders Pedersen, Peder Thomsen, Oluf Andersen, Jens Mogensen, Mikkel Snur og Peder Svenske og Byfoged Chr. Glarmester Brev om, at Aaen og Havnen fra gammel Tid har været skiftet og delt til alle Byens Gaarde, saa at de har vidst, hvor meget og hvor enhver skulde holde færdig for sin Gaard, og de Borgere, som ingen Gaarde havde, samt Bofolk havde vidst, hvor meget de efter deres Lejlighed skulde holde færdig¹⁾. Der blev da af Magistraten udfærdiget en Havnevedtægt, som underskrevet af de ovennævnte og en Del udenbys Grundejere i Sæby, nemlig Mogens Juel til Knivholt, Thomas Svendsen Orning til Ellinggaard, Erik Kaas til Aas, Laurids Nielsen Basse til Tveden, Tyge Galskyt til Hvidstedgaard, Jep Pedersen i Ørtved, Jens Pedersen i Knæverhede og Jens Christensen i Fladholt, og 14. Febr. 1571 stadfæstedes af Kongen, og i Følge den skulde de udenbys Ejere, der ikke altid havde Lejlighed til i rette Tid at vedligeholde deres Parter af Havnen, aarlig give 1 Skill. dansk af hver Favn Jord af deres Grundes Bredde²⁾.

27. Marts 1577 bevilger Kongen, at Sæby, der ofte af Storm og Uvejr lider Skade paa Bolværker ved Byen, i de næste 2 Aar maa beholde de 36 Mark dansk, som Byen aarlig skulde svare Kongen af nogle Jorder, som den brugte, og som tidligere havde ligget til Sæbygaard³⁾.

23. Januar 1593 udgik aabent Brev om, at da Sæby Havn var ødelagt af Sand og andet, saa Borgerne ikke godt kunde komme derind med Skibe, bevilger Kongen til Havnens Istandsættelse med Bolværker og Sten-

¹⁾ Rigsark. topogr. Saml. (Afskrift ved N. Hancke).

²⁾ Kancelliets Brb., jfr. Danske Atlas V. 243.

³⁾ Kancelliets Brb.

kister, at de aarlig maa oppebære 500 Daler af Tolden, som svares af de Øksne, som drives af Byen, da Istandsættelsen oversteg Borgernes Evne, men Pengene maatte ikke anvendes paa anden Maade¹⁾.

Et Sagn, der ogsaa gengives i »Danske Atlas« V, 243, vil vide, at Stenkajerne ved Aaens Udløb — Stenkarrene, som de kaldtes i ældre Tid — skulde være anlagt af de kejserlige Tropper i 1627—29, og det er jo muligt, at Tropperne har udbedret Havnen, men ellers vides, at Borgmester Christen Rhuus ved 1683 lod optage Grundstenene af det gamle Sæby Kloster og anvendte dem til Byens Havn, og af Tingbøgerne ses, at der allerede før 1683 var »Stenkar«, saa Rhuus har vel udbedret dem.

1655 forpligtede Gadholt Mænd i Understed Sogn sig til aarlig at levere 20 Læs Kampesten til Havnen, mod at de fik Tilladelse til at benytte Byens Fædrift paa Fælleden norden for Sæby²⁾. Af en Højesteretsdom 18. Maj 1772 ses, at Kontrakten da endnu var gældende, og Følgen for Sæby blev, at en stor Del af denne Fælle, der strakte sig ud til Sulbæk, gik tabt for Byen, antagelig ved, at Understed Mænd vandt Hævd paa den³⁾.

1673 afstod Byen til Admiral Niels Juel til Sæbygaard et Stykke af Vandkær i en Bredde af 150 Alen næst ved Memhave imod, at Sæby fik de Træer, som stod paa Bakken fra Langtved Gærde til Sulbæk. Træerne skulde anvendes til Havnens Vedligeholdelse, fordi den lille Skov, som Sæby havde haft, var ganske ophugget⁴⁾.

1683 var der saa lidt Vand udenfor Aaen, at større

¹⁾ Kancelliets Brb.

²⁾ Anton Jakobsen: Sæby Købstad, S. 48.

³⁾ a. St.

⁴⁾ a. St.

Baade ofte maatte blive liggende i Aaen i flere Dage for at afvente Højvande, og 1693 indberettede Generalprokurør Niels Benzon til Geheimekonseilet, at Byens Brygger og Bolværker var i saa stort Forfald, at de ikke kunde istandsættes uden ekstraordinær Hjælp.

8. Oktbr. 1709 blev der taget Syn over Havnen, hvilket afhjemledes paa Tinget den følgende Dag. Nordre Sten- og Brokar var mestendel ruineret og Pælene forgangen Vinter borttaget eller brækket af Isen, fordi der i nogle Aar intet var foretaget, og Pælene tilforn var meget afslidt. Der kunde nu ikke lægges et Kabeltov paa nogen af de faa tilbageværende. Is og Vand havde ogsaa den foregaaende haarde Vinter borttaget 24 Favne af det indre Stenkar, saa der kun stod nogle gamle Pælestumper tilbage. Hvis der ikke snart blev foretaget noget, vilde hele Aaen med samt en Del Bygningers Grund, som laa nærmest, blive forðærvet, thi Vandet havde banet sig en ny Vej ud, og det gamle Løb var saa lidt vandrigt, at man inden kort Tid hverken kunde komme ud eller ind af det med Fartøjer. Længere oppe var Stenene ved Aaens søndre Side skredet ud, og Bolværket ved nordre Side var ganske forhavet m. v. Pælene paa den lille østerste Gangbro, der ellers om Vinteren brød Isen og derved beskyttede Havnen, var ganske ruineret. Den øverste Gangbro, som salig Borgmester Rhuus og andre havde bekostet af gode Pæle af Fyr og Bøg, hvilken ogsaa virkede som Isbryder, var den foregaaende Vinter helt bortskyllet paa nær nogle faa Pæle. Skaden paa Havnen og Broerne var saa stor, at Synsmændene ikke kunde taksere den, og Byen kunde ikke afholde Bekostningen ved Istandsættelse, men maatte haabe paa Kongens Mildhed og naadige Hjælp.

12. Juni 1715 ansøgte Byfoged Søren Nielsen, Sognepræsten Melchior Christensen Hjørdemaal, Prokurator Daniel Wolff og Købmand Peder Nielsen Kragelund om, at Konsumtionsafgiften af Sæby i 6 Aar maatte anvendes til Havnens Behov. Havnen havde tidligere kunnet tage Skibe, der kunde laste 2000 Tdr. Korn, men 1714 forliste et Skib i den, saa nu kunde man næppe komme ind med en Skibsbaad, og der laa 4 Skibe i Havnen, som ikke kunde komme ud, og 3 i Sæby hjemmehørende Skibe kunde ikke komme ind i den. Tidligere havde undertiden om Vinteren ligget 80 (!) Skibe i Havnen, og vilde Kongen bevilge Byen Konsumtionsafgiften i 10 Aar, kunde Sæby Havn blive lige saa god som den i Aarhus og rumme over 100 Skibe.

Stiftamtmand Gersdorff anbefalede Ansøgningen og oplyste, at han havde ladet Konduktør Coldevin i Fladstrand undersøge Forholdene, og denne havde udtalt, at der vilde udkræves 3—4000 Rdl. til Havnens Forbedring, og endvidere skulde der opsættes Moler¹⁾. Det var jo under den store nordiske Krig, da Staten havde Brug for alle de Penge, den kunde skrabe sammen, og der kom ikke noget ud af de store Planer.

I den Relation, som Byfoged Simon Jakobsen Meyer 1735 indgav til Stiftamtmanden til Indsendelse til Regeringen, siges om Havnen, at »i østre Ende af Aaen, noget ude i Havet, er i fordums gamle Tider bleven indrettet en Havn med Stene og Pæle i hver Side, nemlig nordre og søndre Side, saa at mange Fartøjer baade af Kreierter²⁾ og Skuder har gaaet ind igennem den og til Byen og om Vinteren lagt i Vinterleje, saa vel Byens Fartøjer som fremmede, dog ikke nu i mange

1) Rentekammerets Topografica, Sæby; Rigsark.

2) Raasejlere.

Aar, saasom Havnen er ganske forfalden og ikke saa dyb indenudi imellem Stenkarene, som den tilforn har været, alt fordi Søen haver indskyllet Sand udi den, hvortil er Aarsag, at den største Del af Pælene er afstødt og borttaget af Isen, og mange af Stenene nedstødt af Havet og Bølgerne. Og siges, at samme Havn i Krigstid af Fjenden, som var af Kejsserens Folk, skal være bleven indrettet. Og i de Tider samt mange Aar efter skal her til Byen have været store Egeskove, hvormed den er bleven holdt vedlige. Men nogen Aar førend min Komme hertil¹⁾ har ingen været uden alene tre Stykker, som var saa gamle, at de af dem selv vilde falde, saa et Stykke var falden, blev des-aarsage solgt ved Auktion og Havnen til Indtægt beregnet. Stenene til samme Havns Stenkar angaaende, da har Byen endnu i Gadholt By i Understed Sogn været forbunden og pligtig at anskaffe 20 Læs store Kampesten til den, men ingen Leverange er sket over 20 Aar førend min Tid, da dog samme Mænd derimod af daværende Øvrigheder her i Byen er bleven forundt Fædrift sønden Sulbæk paa Sæbye Ejendom. Sluttelig vil det da blive, at Havnens Ruin er, fordi her ingen Skove har været i saa mange Aar til Byen, hvormed den kunde bleven konserveret og holdt i Stand²⁾.

Naar Byfogeden siger, at Havnen ligger et Stykke ude i Havet østen for Aaen, viser det utvivlsomt, at Havet før den Tid havde bortskyllet en Del af Landet, og Byfogeden omtaler da ogsaa, at der tidligere har været Bygninger »langt ud, som Havet nu staar over«.

Niels Thaarup fortæller 1763, at Jakob Severin tilbød at sætte Havnen i Stand, naar det maatte blive

¹⁾ Meyer blev Byfoged 1730.

²⁾ Vendsysselske Aarbøger I. 216.

paalagt Godsejerne i Vendsyssel at give 4 Skill. pr. Td. Hk. hertil, og Kongen saa vilde opføre et Magasinhus til Skattekorn, men det blev ikke til noget (Vends. Aarbøger 1926, S. 299).

I Pastor Peder Pederstrups Beretning om Sæbys Forhold, hvilken delvis i omredigeret Stand gengives i »Danske Atlas« V (1769), og som er affattet 1766, siges, at Havnen er forstoppet og meget forfalden, og skulde Byen hjælpes paa Fode igen, maatte det først og fremmest ske ved, at Havnen blev istandsat¹⁾.

Noget større Arbejde ved Havnen synes dog ikke at være blevet foretaget, og i Vinteren 1796 truedes Havnen med fuldstændig Ødelæggelse, idet Havet bortrev en Sandbanke paa nordre Side af Aaens Udløb, hvorefter Aaen skar sig et nyt Udløb mod Nordøst og tværs over den ene af de nedfaldne Stenkister (den nordre Kaj). Dette Løb blev stadig dybere, medens det gamle Løb mellem de forfaldne Stenkister tilstoppedes saaledes, at de i Havnen (Aaen) liggende Skibe ikke kunde komme ud, og en stor Del af Byen med Kirken, Hospitalet, Degneboligen og 24 Huse og Gaarde samt en stor Strækning af Markjorden blev udsat for Oversvømmelse. Da Byen ikke selv havde Midler til at bringe Forholdene i Lave igen, lod Byfoged Rasmus Bondesen Brorson for egen Regning opføre to Bolværker, det nordre 384 Alen langt og det søndre 228 Alen, af Ege- og Fyrrepæle, ca. 4 Alen i Grunden og lige saa langt over Aaens Overflade, beklædt med Fyrreplanke og med øverste Ende fæstnet til en Brohammer. Forneden blev Pælene forbundet med Tværbjælker af Fyr, og paa disse Bjælker blev nedsænket store Søsten, ligesom der lagdes Sten i en Bredde af ca. 6 Alen langs Bolværket. Udgiften hertil udgjorde over 1900 Rdl.

¹⁾ Vends. Aarbøger V. 316.

kur. eller over 6000 Kr. Virkningen heraf var, at hvor man 1796 kunde ro med Baade mellem Bolværkerne og Aabrinkerne, indskyllede Havet i Løbet af et Par Aar saa meget Sand og Tang, at Rummet blev tørlagt, og i det tilbagetvungne Aaløb, hvor en Baad ikke havde kunnet flyde, kunde 1799 indgaa et kalklastet Skib paa 28 Reg. Tons og et andet Skib med 300 Tdr. Salt og Kul. Det var en fuldstændig uegennyttig Opofrelse, Brorson gjorde, og da Kommandørkaptajn Poul Løvenørn 1798 kom til Sæby for at undersøge Havneforholdene, og han blev vidende om Byfogedens Fortjeneste, fik Brorson 1799 Fortjenstmedaillen i Guld og en aarlig Lønforhøjelse af 150 Rdl. kur.¹⁾.

4. Decbr. 1799 blev der nedsat en kgl. Kommission, bestaaende af Generalmajor H. E. Peymann, Kontreadmiral P. I. Wleugel, Legationsraad I. F. A. Schiffmann, Kommandørkaptajn Poul Løvenørn og Kammeraad Rosenstand-Goiske, til at undersøge og til Generaltoldkammeret at afgive Betænkning over, hvad der kunde gøres for at sætte Sæby Havn i saadan Stand, at den kunde blive Samlingssted for Krigs- og Koffardiskibe samt Udgangspunkt for Transporter mellem Danmark og Norge. Endvidere skulde Kommissionen beregne Omkostningerne og udtale sig om, hvorfra Pengene kunde tilvejebringes. Det var jo i den væbnede Neutralitets Dage.

Man tager næppe fejl i, at Kommissionen ikke har anset Sæby Havn for egnet for et saadant Formaal, og det blev Fladstrand, der blev det maritime Centrum i de følgende Aar. Saa gik Tiden til midt i 1800erne, da Sæby fik et Statslaan til Havnens Istandsættelse, men man naaede kun at faa en Dybde af 5—6 Fod

¹⁾ Collegial Tidende 4. Maj 1799, jfr. Anton Jakobsen: Sæby Købstad, S. 49 f.

Vand i Havnen, der stadig vilde sande til. I 1880erne gjordes et nyt Laan, og Aaens Udløb blev nu ført norden om Havnen ved Hjælp af to Moler. Som Følge af vedvarende Tilsanding og Tangsætning blev disse Moler 1911—12 ved Hjælp af Statstilskud forlænget, og der lavedes en Slags Yderhavn. Havnen, der i en Storm 1921 led betydelig Skade, har nu godt 12 Fods Dybde og en Ophalingsbedding, anlagt 1905, for Skibe indtil 100 Tons.
